

ФІЛОСОФСЬКІ НАУКИ

УДК 123+32.010.5

ВПЛИВ ТРАНСФОРМАЦІЇ МОДЕЛЕЙ КОНТРОЛЮ НА СУСПІЛЬНУ ІДЕНТИЧНІСТЬ

Балінченко С.П.

Буковинський державний фінансово-економічний університет

У статті проаналізовано аспекти формування суспільної ідентичності засобами трансформації контролю в умовах інформаційного і інтенційного тиску. Процеси у комунікативному і політичному просторах, що супроводжуються уточненням цінностей і оцінок особи з боку універсалізованих зразків, запропонованих суспільством, представлені у контексті дискурсивних правил організації сфери вибору. Також визначено вплив таких перетворень на поняття норми, порушення і покарання, з огляду на статичні і динамічні виміри здійснення контролю в умовах змін у комунікативних і стратегічних орієнтирах дівців.

Ключові слова: контроль, суспільна ідентичність, відповідальність, дискурсивна гра, комунікативний простір.

Постановка проблеми. Сучасні перетворення в інформаційному просторі, що полягають, з одного боку, у збільшенні можливостей впливу особи на суспільний простір і Я-образ суспільства, та, з іншого боку, у появі нових напрямів і механізмів державного контролю над особою, надають актуальності дослідженню протиставлення уніфікованої ідентичності всезагальності та ідентичності індивідуальної відповідальності у сфері вибору. Здійснюваний через систему обмеження і перетворення інформаційного простору контроль над особистістю об'єднує статичний і динамічний аспекти: в контексті спроб контролю та універсалізації інтенцій, оцінок і цінностей, а також вектору їх трансформації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема зіставлення та взаємного впливу індивідуальності та колективної ідентичності простежується у низці вітчизняних і зарубіжних досліджень. Гордон Таллок та Джеймс Б'юкенен аналізують явище сприйняття цих ідентичностей як ієрархічних, а також наслідки і шляхи подолання такого підходу в західному політичному просторі, зокрема у сфері демонстрації волевиявлення особи через демократичні процедури. Ю. Габермас аналізує можливості і комунікативні «пастки» побудови еквівалента традиції і зіставлення імпліцитної та нав'язаної ззовні норми. В свою чергу, Д. Бюлер пропонує розглядати контрфактичність моралі та фактичність реальності у контексті дискурс-етики. Окремі аспекти колективного індивіда і вплив концептів на різні моделі співвіднесення індивідуального і колективного висвітлені в працях В. Декомба. Дослідження вимірів приватного і соціального, а також моделей перетворення ідентичності у конфліктних станах належать Р. Дарендорфу, Е. Левінасу та Р. Рорті. Серед вітчизняних дослідників перетворення ціннісних орієнтацій у сучасному світі, зокрема, в контексті специфіки інформаційного суспільства, слід назвати Г. Ковадло, Я. Любівого, В. Ляха, В. Малахова, Р. Самчука, О. Соболь, В. Пазенка та інших.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Втім, невизначеним залиша-

ється аспект трансформації контролю в умовах ущільнення інформаційного простору і одночасного розширення можливостей взаємного інформаційного тиску з боку особи і суспільства, а також вплив таких перетворень на поняття норми, порушення і покарання і, як наслідок, на суспільну ідентичність.

Мета статті. У статті проведено аналіз статичного і динамічного аспектів впливу трансформації моделей контролю на суспільну ідентичність. Зокрема, розглянуто, яким чином зовнішній контроль цінностей, виборів і інтенцій особи у інформаційному, політичному і фактичному вимірах здатен вплинути на Я-концепції дівців.

Виклад основного матеріалу. Проблема суспільної ідентичності як дискурсивна гра-зіставлення концептів і цінностей полягає в підході, за якого рішення на рівні колективної ідентичності та норми підміняє індивідуальний відповідальний вибір і блокує об'єктивну оцінку цієї дискурсивної гри і її фактичних наслідків для ідентичності дівців.

В. Декомб, кажучи про «міраж колективного індивіда», зазначає межу між очевидністю (у групі є щось більше за індивіда) та абсурдністю (у групі є щось більше за групу) у розумінні цього концепту [5, с. 121]). Відтак, колективний індивід від теоретичного конструкта, що походить від інтерпретації досвіду, переходить до певної претензії на вищість колективного порядку дівця щодо індивідуального. Неузгодженість спричиняє дифузю ідентичності колективного індивіда через референційну непрозорість імплікованих контекстів, а також невизначеність соціокультурних кодів «прийнятного» і «чужорідного», коли порушується правило колективного цілого, за якого останнє «не має містити елементів, відібраних осмисленим чином» [5, с. 172]. Отже, створення у суспільстві ситуації, коли ідентичність значної кількості індивідів розколюється на декілька контекстів інакшості одночасно (Свій-Інший-Чужий; громадянин поза дисциплінарною системою територіальної реєстрації – особа, що потребує додаткового адміністративного контролю) не може не вплинути на Я-концепцію

колективного індивіда. Посилення контролю над особами, переміщеними у просторі власної держави (наприклад, вимога регулярного підтвердження місцезнаходження) здатні змістити Я-концепцію колективного індивіда від рівня суспільства контролю інформаційного (або преінформаційного) типу до рівня дисциплінарного «паноптикуму», і є регресом, хоч би і виправданим як стратегічно, так і інтенційно. Таким чином може відбуватись внутрішня дифузія змісту окремих понять і, внаслідок, ідентичності. Наприклад, у сучасному українському суспільстві, вживаючи концепт «біженець» замість «внутрішньо переміщена особа», суб'єкти здійснюють комунікативний акт (подекуди, неусвідомлюваний) визнання окупованої частини країни окремим державним утворенням, навіть не використовуючи автономіатемами («ДНР», «ЛНР», «русский мир» тощо), оскільки концепт «біженець» містить сему належності до іншої держави, чим вносять-ся конфліктні інтерпретації до Я-концепції, дестабілізуючи останню.

В свою чергу, беручи до уваги дискурсивний вимір політики, в «Арифметиці згоди (The Calculus of Consent)», Гордон Таллок та Джеймс Б'юкенен аналізують наслідки і шляхи подолання політичної маніпуляції концептами в західному політичному просторі. Наприклад, логролінг (logrolling – від англ. «взаємні послуги») є побічним ефектом демократичної процедури голосування, за якої перемагає більшість і ігнорується розбіжність в інтенсивності тих чи інших переваг окремих виборців (intensities of preference) [3]. За таких умов, відбувається взаємна підтримка політичних сил, з метою створення коаліції і отримання більшої кількості голосів. Урахування переваг меншин і етична неприпустимість такої маніпуляції голосами (vote-trading) здатні пом'якшити наслідки для політичної системи, втім існування такого явища ставить Я-концепцію суспільства в ситуацію гри за «завісою невизначеності», функцію якої виконує Конституція у політичних маніпуляціях правилами.

Повертаючись у цьому контексті до зіставлення ідентичності всезагальності і ідентичності відповідальності, слід звернутись до проблеми гомогенності колективного індивіда та до питання ідентичності думок індивідів у його складі, наприклад, під час масштабних соціальних опитувань чи референдумів. В. Декомб пропонує замінювати питання ідентичності думок питанням ідентичності відповідей у публічній грі [5, с. 315]. Проводячи ширшу паралель, отримуємо проблематичну модель залежності масовості оцінок і реакцій від ідентичності концептів окремих дієвців. Проблематичність такої моделі розкривається через урахування об'єктивної складової (необхідності узгодження спільного простору і ігнорування нерелевантних кодів) суб'єктивного розуму, задіяного у комунікації. Суто комунікативна складова передбачає одночасну реалізацію автономії оцінок і принципів індивіда як дискурсивного партнера, аргументацію якого слід врахувати. З іншого боку, стратегічна складова подібної одностайності може мати на меті реалізацію власних егоїстичних інтересів внаслідок засвоєння і використання потенціалу правил системи (за Дж. М. Б'юкененом) або інтуїтивно розсудливого

приєднання до більшості через прагнення до подолання конфлікту індивідуальної і колективної ідентичності через пристосування.

В такому розгалуженому розумінні одностайності або ідентичності через ідентичність реакцій у дискурсі, деякі процедури прямої демократії, спрямовані на примус уряду до прийняття необхідних рішень, втрачають свою легітимність.

Повертаючись до Дж. М. Б'юкенена, можна виокремити два чинники, які дозволяють, на його думку, подолати претензії держави на вищість і пріоритет: федералізм (елемент конкуренції) та пряма демократія (референдуми як засіб примусу, спрямований на уряд) [2]. Втім, неможливість гомогенності, брак урахування переваг окремих виборців і маніпуляція голосами внаслідок логролінгу зводять нанівець потенціал цих процедур за конкретних умов

В свою чергу, «Міопія виборців», про яку пише Р. Вагнер, призводить до «короткозорого» сприйняття політиків і політичного порядку, в результаті чого політики виконують роль брокерів [4], владнуючи суперечності для створення миттєвого ефекту перетворень, необхідного для стимуляції прийняття рішень виборцями в результаті референдуму, без урахування контексту і довгострокової перспективи. Таким чином, політична стабільність, як і стабільність економічна, не завжди сприяють підвищенню рівня задоволеності потенційних виборців, і перетворення концептів у політичному дискурсі гри в Я-концепцію відіграють ту ж саму роль, як і гра з інфляцією у полі економічної політики. Доцільно провести паралель з маніпулятивним механізмом кривої Філіпса. Р. Вагнер, спираючись на Дж. Б'юкенена, наводить приклад економічної маніпуляції виборцями, коли інфляція створює ілюзію зростання цін на окремі види продукції, роботодавці збільшують кількість працівників, і це призводить до короткочасного падіння показників безробіття, достатнього для отримання позитивної статистики і маніпуляції виборцями на користь окремої політичної сили [4]. При цьому маніпуляції полягає в полі використання ціннісно-значущих концептів «розвиток», «зростання», «стабільність», «урегулювання», «захист» тощо. І, таким чином, через «міопію виборців», результатом процедури прямої демократії може стати вибір лінгвістичної ілюзії, яка адміністративним шляхом підміняє фактичність і легітимізується через засвоєння і розповсюдження в інформаційному просторі.

Беручи до уваги багатовекторність розвитку комунікативного простору і інерцію системи, слід зазначити, що ці моделі комбінуються у соціокультурному просторі, формуючи новий тип особистості-діяча, для якої інтенсивність інформаційного потоку не тільки розширює можливості вибору, а й становить пастку відповідальності, застискаючи між лещатами зовнішнього контролю та необхідністю саморегуляції, з огляду на самостійно спроектований символічний простір, його вимоги і потреби. Таким чином, особистість отримує, поза зовнішнім контролем, додатковий інформаційний «внутрішній світ» зі змінними ідентичностями і, відтак, нову сферу відповідальності поза фактичними вимірами часу і простору, а отже – поза динамікою соціального оточення.

У ситуаціях кризового зіткнення колективного індивіда (за В. Декомбом) та індивідуальної ідентичності [5], розбіжності між інтенціями призводять до актуалізації системних суперечностей і відтак – до контролю цих суперечностей з боку суспільства. Контроль над ситуацією кризи може набувати статичної чи динамічної форми: як спроби оволодіння простором та оволодіння часом, відповідно.

Статичний контроль над ситуацією за допомогою покарання полягає в фіксуванні контексту, формуванні уявлення про його цілісність та прив'язаність до території з певними адміністративними характеристиками і усталеним розподілом статусної ієрархії. За таких умов, публічність фізичного покарання за порушення адміністративно створеної традиції (від насильницького розгону протестної групи до фізичного знищення опонентів влади [1]) набуває міфологізованих ознак збереження порядку і пропонується в категоріях «хаос-порядок», де адміністративно створена норма визначається як *dura lex sed lex*, у порівнянні зі спонтанним, а отже, – неупорядкованим і непередбачуваним, – імпульсом незгоди чи протесту в обмеженому часовому вимірі актуальності. Дисциплінарний варіант статичного контролю втілюється за допомогою покарання за намір до зміни контексту, адже така інтенція наразі інтерпретується як загроза адміністративній «стабільності» і становить виклик усталеній системі.

Ця форма контролю, з одного боку, має на меті збереження державності (наприклад, якщо передбачене покарання за сепаратизм, що загрожує контексту цілісності держави), а з іншого боку, статичний контроль може реалізуватись за допомогою «посилення» системи додатковими обмеженнями на трансформацію чи зовнішній вплив (наприклад, обмеження організацій, що користуються зарубіжними грантами, у здійсненні діяльності та досліджень в окремих сферах та

регіонах), а також запровадження штучних традицій, створених з метою фіксування існуючого контексту у часі і просторі. Зокрема, покарання за порушення нормативних вимог, в обох контекстах, є засобом оволодіння простором, зазначення прав на адміністрування, наприклад через надання доступу до фактичної і символічної території чи відмови від такого доступу. В такому розумінні, наслідком як втручання в контекст, так і відмови від нього, стає ізоляція від простору, регламентованого нормами та штучними адміністративними еквівалентами традиції. І саме ізоляція і обмеження можливостей і діапазону реалізації набутих і створених ідентичностей виступає як додатковий механізм контролю динаміки.

Висновки і пропозиції. Отже, підбиваючи підсумки аналізу зв'язку між індивідуальністю і колективною ідентичністю, а також враховуючи, що Я-концепція суспільства містить неспростовані елементи досвіду, пам'яті і концептів, притаманних індивідам, можна акцентувати на наступних аспектах проблематики.

Контроль держави над особистістю балансує між статикою і динамікою, оскільки передбачає і оволодіння простором (регламентування вимог до умов фізичного існування чи навіть до самого його факту), і оволодіння часом (контроль обсягу і ієрархії індивідуальних цінностей у їх хронологічній відповідності до актуалізованих державою «загальноприйнятних» зразків).

Конфлікт індивідуальної ідентичності через відмову від сприйняття запропонованої колективної ідентичності є маркером зрушень в останній. Подібна «лінія зламу» системи не залежить від масовості протесту і має прецедентний характер. Саме тому контроль особистості як діяча має на меті, поміж іншим, оволодіння імпульсом перетворень задля корегування спрямованості цієї рушійної сили відповідно до контекстної суспільної ідентичності.

Список літератури:

1. Clunan L. A. The Social Construction of Russia's Resurgence: Aspirations, Identity and Security Interest [Text] / A. L. Clunan. – Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 2009. – 334 p.
2. The Collected Works of Buchanan J. M. [Text] / J. M. Buchanan, G. Tullock. – Volume 8: Democracy in Deficit. – Indianapolis: Liberty Fund, 2000. – 224 p.
3. The Collected Works of Buchanan J. M. [Text] / J. M. Buchanan, G. Tullock. – Volume 3: The Calculus of Consent. Logical Foundations of Constitutional Democracy. – Indianapolis: Liberty Fund. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://oll.libertyfund.org/title/1063>
4. Wagner R. E. Boom and Bust: The Politic Economy of Economic Disorder [Text] / R. E. Wagner // The Theory of Public Choice: Ed. J. M. Buchanan, R. D. Tollison. – Michigan: The University of Michigan Press [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.press.umich.edu/script/press/7229>
5. Декомб В. Інституції сенсу [Текст] / В. Декомб; Пер. з фр. О. Йосипенко. – Київ: Центр духовної культури, 2007. – 368 с.

Балинченко С.П.

Буковинский государственный финансово-экономический университет

ВЛИЯНИЕ ТРАНСФОРМАЦИИ МОДЕЛЕЙ КОНТРОЛЯ НА СОЦИАЛЬНУЮ ИДЕНТИЧНОСТЬ

Аннотация

В статье представлен анализ аспектов формирования социальной идентичности средствами трансформации контроля в условиях информационного давления и навязывания интенций. Процессы коммуникативного и политического пространства, сопровождающиеся уточнением ценностей и оценок личности посредством универсализированных паттернов, предлагаемых обществом, представлены в контексте дискурсивных правил организации сферы выбора. Также определено воздействие подобных преобразований на представления о норме, нарушении и наказании, в свете статических и динамических измерений осуществления контроля в условиях изменения коммуникативных и стратегических ориентиров субъектов.

Ключевые слова: контроль, социальная идентичность, ответственность, дискурсивная игра, коммуникативное пространство.

Balichenko S.P.,

Bukovyna State University of Finance and Economic

THE IMPACT OF CONTROL MODELS TRANSFORMATION ON THE SOCIAL IDENTITY

Summary

The article suggests the analysis of some aspects of social identity forming, the latter having been realized through control transformation in the context of informational pressure and implying of intentions. The processes in the communicative and political spaces which lead to focusing personal evaluations and values by means of universalized society-approved patterns are viewed in terms of discourse rules applied to the sphere of choice. There is also analyzed the impact of the transformations of the kind on the concepts of norm, violation and punishment, taken into account within static and dynamic dimensions of control, as well as in the context of subjects' communicative and strategic perspectives changes.

Keywords: control, social identity, responsibility, discourse game, communicative space.